

O'SMIRLIK DAVRIDAGI O'QUVCHILARNING RUHIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Karimova Mardona Ulug'bekovna

Xorazm viloyati Shovot tumani 4- maktab psixologi

Yakubova Dilnoza Karimovna

Xorazm viloyati Shovot tumani 10-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarning o'smirlik davridagi ruhiy rivojlanish bosqichlari, bu davrga xos psixologik o'zgarishlar hamda shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. O'smirlik davrining emotsional, kognitiv va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinib, pedagogik va psixologik yondashuvlarning ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, ruhiy rivojlanish, shaxs shakllanishi, emotsional o'zgarishlar, ijtimoiy moslashuv, kognitiv rivojlanish, o'quvchi psixologiyasi, o'zini anglash, mustaqillik, identifikatsiya.

KIRISH

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bola bolalikdan kattalikka o'tish jarayonini boshdan kechiradi va uning psixologik tuzilmasida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. O'quvchilarning ruhiy rivojlanishi ushbu bosqichda bir necha yo'nalishda kechadi.

Birinchi bosqichda emotsional o'zgarishlar kuzatiladi. O'smirlar hissiyotlarga juda sezgir bo'lib, tez xursand bo'lish yoki tez ranjish holatlari ko'p uchraydi. Ular o'zini anglashga intiladi, lekin hissiyotlarini to'liq boshqara olmasligi mumkin.

Ikkinchi bosqich kognitiv rivojlanish bilan bog'liq bo'lib, bu davrda o'smirlarda abstrakt fikrlash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi. Ular muammolarga turli nuqtai nazardan yondasha boshlaydilar va o'z fikrini asoslashga harakat qiladilar.

Uchinchi bosqich ijtimoiy rivojlanish bosqichi hisoblanadi. O'smirlar tengdoshlari bilan munosabatlarga katta e'tibor qaratadi, do'stlik va guruhga mansublik hissi kuchayadi. Bu davrda tengdoshlar ta'siri juda muhim rol o'ynaydi.

To'rtinchi bosqichda o'zini anglash va identifikatsiya jarayoni shakllanadi. O'smir o'z "Men" obrazini yaratadi, o'z qobiliyatlari, qiziqishlari va hayotiy maqsadlarini aniqlashga harakat qiladi. Bu jarayon shaxs shakllanishida muhim o'rin tutadi.

O'smirlik davrida mustaqillikka intilish ham kuchayadi. O'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalashga, mustaqil qaror qabul qilishga va kattalar nazoratidan qisman

chiqishga harakat qiladi. Bu esa ba'zan ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, bu davrda hissiy barqarorlikning yetarli darajada shakllanmaganligi sababli stress va tashvish holatlari tez-tez kuzatiladi. O'qishdagi bosim, ijtimoiy talablar va o'ziga nisbatan yuqori talablar ruhiy zo'riqishga olib kelishi mumkin. Maktab psixologi va o'qituvchilar o'smirlarning bu xususiyatlarini inobatga olgan holda ularga psixologik qo'llab-quvvatlash berishi muhimdir. Ochiq muloqot, treninglar va individual yondashuv ularning sog'lom rivojlanishiga yordam beradi.

Hozirgi davrda o'smirlarni voyaga yetkazish jarayoni o'ziga xos murakkab psixologik, pedagogik va ijtimoiy qonuniyatlarga ega. O'smirlarning xatti-harakat motivlari, ularning ichki kechinmalari va tashqi muhitga munosabati turli omillar ta'sirida shakllanadi. Shu sababli o'smirlar bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlari va psixologik holatini to'liq hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

To'g'ri tashkil etilgan ta'lim va tarbiya jarayoni o'smirlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan anglashilmovchiliklarni kamaytiradi, shaxslararo munosabatlarni yaxshilaydi hamda sinf jamoasida sog'lom, ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi. Aksincha, tarbiya jarayonidagi beparvolik, so'z va ish bir-biriga mos kelmasligi, pedagogik xatolar o'smirlarning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'tgan davrlarda tarbiya jarayonida uchragan ayrim kamchiliklar, jumladan, qattiqqo'llik yoki nomuvofiq talablar o'smirlarning ichki dunyosida salbiy o'zgarishlarni keltirib chiqargan. Hozirgi kunda esa shaxsni shakllantirish jarayoniga insonparvarlik tamoyillari asosida yondashish, har bir o'smirning shaxs sifatida hurmat qilinishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'smirlar yoshiga xos bo'lgan eng muhim xususiyatlardan biri ularning taqlidchanligi va hissiyotga beriluvchanligidir. Ular kattalarning xatti-harakatlarini kuzatib, ularga taqlid qilishga intiladilar. Biroq hali mustaqil, barqaror nuqtai nazar to'liq shakllanmaganligi sababli tashqi ta'sirlarga tez berilishi mumkin. Shu sababli o'smirlar bilan ishlashda ularga alohida e'tibor, sabr va to'g'ri yo'nalish berish zarur.

O'smirlar muammosiga bugungi kunda alohida e'tibor qaratilishining bir qancha sabablari mavjud. Birinchidan, fan-texnika va madaniyatning tez rivojlanishi yoshlarning dunyoqarashini kengaytirmoqda. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari va internet orqali axborot oqimining kuchayishi ularning ong darajasini oshirmoqda. Uchinchidan, ta'lim tizimida mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va o'zini o'zi boshqarish imkoniyatlari kengaymoqda. Shuningdek, yoshlarning jismoniy va aqliy rivojlanishi ham avvalgiga nisbatan tezlashgan.

O'smirlik davri — bu bolalikdan kattalik bosqichiga o'tish jarayoni bo'lib, bu davrda organizmda ham, psixikada ham keskin o'zgarishlar sodir bo'ladi. Psixik jarayonlar tezlashadi, tafakkur rivojlanadi, qiziqish doirasi kengayadi va shaxs sifatida

shakllanish jarayoni boshlanadi. Shu bilan birga, bu davrda ichki ziddiyatlar ham kuchayadi, chunki o'smir bir tomondan kattalardek bo'lishni istasa, ikkinchi tomondan hali bolalik xususiyatlaridan to'liq chiqib keta olmaydi.

Ta'lim jarayonida ham bu davr o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, o'smirlar yangi bilimlarni faqat yodlash orqali emas, balki mantiqiy tushunish orqali o'zlashtirishga harakat qiladilar. Shu sababli avvalgi o'qitish uslublari ularni qoniqtirmay qo'yishi mumkin. Natijada darsga qiziqish pasayishi, loqaydlik yoki qarshilik holatlari yuzaga keladi.

Shuningdek, o'smirlar kattalarning fikr va talablariga nisbatan tanqidiy yondasha boshlaydilar. Ular o'z fikrini mustaqil ifoda etishga, o'z nuqtai nazarini himoya qilishga intiladilar. Ba'zan bu holat serzardalik, qaysarlik yoki ziddiyatli xulq-atvor ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Bu esa ota-onalar va o'qituvchilar bilan kelishmovchiliklarga olib keladi.

Shunga qaramay, o'smirlik davri shaxsning shakllanishida juda muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'smir o'zini anglashga harakat qiladi, o'z "men"ini shakllantiradi, o'z qobiliyatlarini baholashga o'rganadi. Uning ichki dunyosida "ideal men", "haqiqiy men" va "axloqiy men" kabi tushunchalar rivojlana boshlaydi. O'smirlik davrida mustaqillikka intilish, emansipatsiya (kattalar ta'siridan chiqishga urinish), kasb tanlashga qiziqish va hayotiy maqsadlarni belgilash kabi jarayonlar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, bu davrda ijtimoiy muhit, do'stlar ta'siri va oilaviy tarbiya ham katta rol o'ynaydi.

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab, lekin eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, aynan shu davrda shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, e'tiqodi va hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. Shu sababli o'smirlarga to'g'ri pedagogik yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish juda muhimdir.

O'smir yosh davridagi o'zgarishlar quyidagi nomlar bilan farqlanadi:

Tarbiyasi qiyin, xotirasi past, diqqatining ko'lami tor, beqaror, agressiv;

Deviant xulqli bolalar borliq, nizoli oilalarda shakllanadi;

Asotsiallik ko'chaga yo'nalgan bolalar;

Delikvent xulqli bola-oilasida mahkum qilgan shaxslar bilan munosabatlar asosida yuzaga keladi;

Nuqsonli bolalar- jismoniy nuqsonlarga ega.

O'smirlik davri-- Insonni bolalikdan yoshlikka o'tuvchi, o'z navbatida boshqa davrlardan o'zining nisbatan keskinroq, murakkabroq kechishi bilan farqlanib turuvchi omildir. Shu bilan birgalikda o'smirlik faoliyati natijasi haqida bir necha olimlar fikr bildirishgan, xususan: Biogenetik yo'nalish vakillari S. Call va Z. Freyd bu inqiroz biologik shartlanganligi tufayli muqarrardir deb hisoblaydi. Amerikalik antropologlar M. Mid va R. Benedikt o'smirlik inqiroziy ijtimoiy munosabatlarning natijasi deb qarashadi. Xarakter asentuatsiyasi- K. Leonhard tomonidan kiritilgan

tushuncha bo'lib, xarakter ba'zi sifatlarning yorqin ifodalanganligining namunasidir. Xarakter aksentuatsiyasini bilish o'smirlarga individual yondashish, kasbga yo'naltirish kabilarda zarurdir. O'z-o'zini baholash- shaxsning boshqalar bilan taqqoslash refleksiya natijasida o'z-o'zini baholash murakkab va o'zgaruvchan bo'lib, shaxs strukturasi katta o'rin tutadi. Venalik psixolog Z. Freyd va uning shogirdlari o'smirlik davrini baholashda insonga azaldan berigan qandaydir ilk mayl nishonasi sifatida vujudga keladigan o'z mavqeyini belgilashga ongsiz intilishni eng muhim asos deb hisoblaydilar. Bu intilish go'yoki hudbinlik, boshqa kishilarni mensimaslik, paydo bo'lishga, atrof muhit bilan kelisha olmaslikka, hatto nizolarga olib kelar, ongsizlik ehtiyojlari mayllari shaxsning faolligini belgilar emish. Rus psixologlari Z. Freyd nazariyasini mutlaqo asossiz hisoblab, o'smirda imkoniyat bilan talabchanlik o'rtasidagi kelishmovchilik, o'zini ko'rsatishga moyillik va o'z ichki dunyosiga qiziqishning namoyon bo'lishi bilan xarakterlanishini asoslab berdilar. Amerikalik K. Kulon o'smirlik davri haqidagi biogenetik nazariyani qattiq tanqid qilib, o'smirlik davri ijtimoiy-axloqiy kategoriyadir, degsnilgari suradi. Uning fikricha o'smirlik davrida uchta asosiy ijtimoiy-axloqiy kategoriya mavjud bo'lib, ular:

Emansipatsiya (kattalar ta'siridan qutilish);

Mustaqillikka erishish;

Hayotiy yo'li va kasb- hunar tanlashda jiddiy munosabatda bo'lish zarur ijtimoiyaxloqiy normalarni o'zlashtirshdan iboratdir.

Bola yuqoridagi muammolarga e'tibor bermas ekan, o'smirlik davri qancha bo'lishidan qat'iy nazar, u bolaligicha qolaveradi. O'smir o'zini nazorat qilmas ekan bu borada trio yo'ldan adashishi muqarrar bo'lib qoladi. O'smir yoshi dunyo qarash , e'tiqod, prinsip, o'zlikni anglash, baholash kabi shaxs xususiyatlari shakillanadigan davr hisoblanadi. O'smir ilayotgan sari unda „Ideal Men“, „Axloqiy Men“, va „Haqiqiy Men“ singari shaxsga oid tizim, dunyoqarash, e'tiqod va boshqalar shakillana boradi, undagi o'zi to'g'risidagi tasavvurlar ancha aniq va barqaror bo'lib qoladi. O'smir o'z faoliyatini muayyan prinsip va shaxsiy nuqtai- nazari asosida tashkil qila boshlaydi. O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. O'smirlarning ko'pchiligi qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiylik, dilkashlik kabi ma'naviy, axloqiy tushunchalarni to'g'ri anglyadilar. Ularning turmush tajribasida fan asoslarini egallash natijasida barqaror ilmiy qarash tarkib topadi, shular zaminida axloqiy ideallar yuzaga kela boshlaydi. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda bir so'z bilan aytganda o'smirlik katta hayotga qo'yilgan birinchi qadam hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davridagi ruhiy rivojlanish bir nechta bosqichlarda kechadi va har bir bosqich o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Emotsional, kognitiv, ijtimoiy rivojlanish hamda o'zini anglash jarayonlari shaxs

shakllanishining asosini tashkil etadi. Ushbu davrda to'g'ri psixologik yondashuv o'quvchilarning sog'lom rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. G'oziev E.G. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Erikson E. Identity and the Life Cycle. — 2016.
5. Muxina V.S. Bolalar psixologiyasi. — Moskva, 2018.
6. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2019.
7. .Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18 Retrieved from ew/3221